

**КОНЦЕПТУАЛЬНА СВОЄРІДНІСТЬ
СУЧАСНОЇ УКРАЇНСЬКОЇ ДИТЯЧОЇ ЛІТЕРАТУРИ
(на матеріалі творчості Валерія Бойченка)**

Тарас Кремень

Миколаївський державний університет ім. В. О. Сухомлинського

У статті запропоновано аналіз творчості В. Бойченка, одного з оригінальних і самобутніх українських письменників, діяльність якого представлена ліричними творами, творами для дітей, перекладами ліричних та епічних творів.

Ключові слова: В. Бойченко; українська дитяча література; концепт дитинства; комунікативність.

Сучасна українська література для дітей відображає основні ціннісні орієнтири сьогоднішнього ставлення до питань ідентифікації літератури, визначення її духовних імперативів на шляху до моделювання власних перспектив у постмодерному просторі, сформованому з перемінним успіхом у національній культурі протягом останніх років. Перебуваючи на маргінесі суспільно-політичного та культурного життя, залишившись сам-на-сам із важливими проблемами становлення сучасної літератури у ті часи, коли вперше чи не за всю українську історію війнуло справжньою мистецькою свободою, чимала кількість імен та художніх творів, викреслених, здавалось би, назавжди з історії національного мистецтва ХХ ст., повернулися до своїх дослідників та уважних читачів, водночас художня творчість для дітей залишається непізнаним культурним материком нації, яка ще в пошуках самої себе.

Попри те, що спадщина класиків жанру, вихідців Північного Причорномор'я, у різні часи становила об'єкт наукових досліджень, а художні досягнення Дніпрові Чайки, М. Вінграновського, А. Качана викликають захоплення в кількох покоління читачів, доробок більшості інших письменників, у тому числі, О. Зими, А. Ластовецького, В. Юр'єва, О. Різниченка, В. Качуріна, Л. Чижової залишається поза увагою дослідників української дитячої літератури. Недостатньо вивчений і художній доробок В. Бойченка, який потребує сучасного прочитання та повнішого осмислення. Вимагає ідентифікації й сам жанр дитячої літератури, існування якого поставлено під сумнів.

Перш, ніж вдатися до концептуалізації сучасної української дитячої літератури, варто зупинитися на об'єкті теоретичного вивчення. Автори "Літературознавчого словника-довідника" дитячою літературою для дітей розуміють "художні, науково-популярні та публіцистичні твори, написані письменниками безпосередньо для молодшого читача різних вікових категорій, починаючи з дошкільнят" [5, с. 398]. Очевидно, що тезу можна було б визнати остаточною, але під вказаним явищем слід розуміти ще й інші групи художніх творів відповідно до їхнього походження і, так би мовити, авторського скерування на групу реципієнтів. У тому розумінні варто казати й про ті тексти, які можуть бути використаними у дитячому читанні, адже, за визначенням У. Еко, їхня комунікативність визначається однаковим рівнем сприйняття ансамблю кодів автором та читачем [1, с. 28].

Питання сумнівності автономності дитячої літератури чи не вперше постало на пленумі Правління СПУ в 1988 р. Тоді Є. Гуцало підкреслив, що "не можна штучно відокремлювати твори для дітей від загального літературного процесу" [3, с. 3-37]. За

твердженням Хейно Вялі, "...дитяча література має бути двоплановою... Дитяча книга, яка виявляється неспроможною зацікавити дорослу людину – напівкнига" [4, с. 85–93].

Узагальнюючи декілька з тверджень щодо об'єкта та групування літератури для молодшого читача, вважаємо, що під нею слід розуміти тільки ті художні твори, які, маючи високу художню, пізнавальну, розвиваючу, виховну цінність, мають бути використаними в дитячому читанні поколіннями різних вікових категорій для подальшого виховання професійного читача, який у змозі досягнути комунікативності усїєї літератури, її етнокультурний код.

Часи становлення В. Бойченка як письменника, громадського діяча, випускника факультету романо-германської філології Львівського університету були не кращими для української культури і, власне, для оригінальної дитячої літератури. Попри певне пожвавлення в суспільно-політичному та культурному житті, у 1960-ті роки, коли до читачів поверталися імена раніше заборонених авторів, з'являлися перші перекладні твори класиків світової літератури, на шпальтах періодичних видань та окремими книгами виходили твори українських шістдесятників, перші репресії відкрили новий етап у питанні формування естетики соціалістичного реалізму в умовах програмованості герметизованого суспільства. До того, зідеологізованість та заангажованість дитячої літератури визначали критичну точку її перспектив у контексті органічного розвитку національної культури. Ймовірно, багаторівнева інтелектуальна частка у творчому характері письменника, чий характер було загартовано західноукраїнським духом гордості та поваги до рідної землі і народу, дозволила В. Бойченкові обсервувати світ із кількох духовних материків: власної лірики, перекладів та гострої публіцистики у світлі формування власного комунікативного відкритого читача.

Поетичний дебют В. Бойченка відбувся на сторінках альманаху "Вітрила – 70" 1971 року. Майже одночасно вийшла його дебютна книжка "Іскри" (1972), згодом – збірки поезій "Сонячні кола" (1975), "Поліття" (1977), "Багрянні колони" (1978), "Широти" (1981), "Світлі ріки" (1984), "Доброта" (1987), "Птахи над полум'ям" (1989), збірка вибраних творів "Правий берег" (1991). Після тривалої перерви, яка, очевидно, позначилася на творчості багатьох українських письменників останніх років зламу епох та тисячоліть, його книжки "Не повториться мить" (2001), "Книга Леля" (2006) склали окрему сторінку поетичного таланту, яка чекає на свого уважного дослідника.

Варто зазначити, що концептуальна частка в поетичній творчості В. Бойченка – невід'ємна ознака української філософської лірики 1970-х років. За деякими з ознак його поезію можна зарахувати до "тихої лірики" в літературі, яка разом із творчістю Л. Талалая, В. Затулівітра, П. Мовчана та ін., творить окрасу української філософської поезії. Зосередившись на тонких матеріях буття, лірика цього поетичного кола характеризується психологічною заглибленістю, специфічною образною чутливістю, філософською вираженістю, проявленою у виражальному більше, ніж у зображеному. Наведена ознака чи не яскравіше підкреслює одну з важливих ознак концептуалізованого сприйняття світу наповнювати сенсом поняття та явища, уникаючи тісного зв'язку з мовною формою його художнього вираження [16, с. 32]. Серед найпомітніших концептів у ліриці В. Бойченка – дороги (стежки), води, миті, хати, коня та ін., які відображають історіософську константу його художнього мислення, зокрема, у поезії "Рідне": *"Шумлять солодкі трави Батьківщини, / І вишум вишині стелиться до ніг, / І прогріває води тепла днина, / І пахне сонях – дивен оберіг. / А я немов забув усі слова, / Лише горить од щастя голова..."* [7, с. 227].

Уживаними в ліриці В. Бойченка є концепти коріння, рідної землі, батьківської хати, небесного сволюку та ін., які уособлюють авторське ставлення до вічних категорій, традиційних для національного світобачення, втіленого, насамперед, в українській народнописенній творчості та етнопедагогіці. В. Бойченко з особливою гост-

ротою зображує його рідну Снігурівку (“Снігурівка”, “Мені шумить шовками Інгалець”), Очаків та о. Березань (“Очаків”), Наддніпрянську Херсонщину (“Білобережжя”), таврійські степи (“Магістраль”). Великого значення в питанні комунікативності творчості набуває вірш “Миколаїв”, у якому продемонстровано модель степового світу за допомогою художніх образів яхти, роси, “лиману”, “свіжозораної ріллі”, “сухостеблих трав”, “гарячих мозолів”, перших трударів, натхненням і силами котрих народжується й місто. Зображення світанку нового світу і, відповідно, усього життя є одним з найулюбленіших прийомів у творчому доробку письменника.

Водночас із становленням В. Бойченка як українського лірика мотив дитинства, а до того, концепт дитини, колиски, матері набувають великого значення для тих його поезій, які можуть і мають бути використаними у дитячому читанні. У такому розумінні цікавими та пізнавальними з точки зору розуміння концепту дитинства як полісемантичної художньої одиниці є його вірші “Стежки дитинства”, “Квітни, калино”, “Яке предивне відчуття”, “Мама”, “Дитинча”, “Дід з онуком”, “Ви легенда чи дійсність, коні?” та ін., де автор доволі гостро ставиться до онтологічного наповнення концептів, які переходять від одного рівня сприйняття до іншого, уникаючи суто пізнавальних інструментів, наближаючись до метарівневих знанневих систем. Варто відзначити, що окремі поезії В. Бойченка містять збірний художній образ доні – реальної доньки Мирослави, а це справді неперебутній зразок філософської лірики. Серед таких поезій – “Над колискою”, “Воно, мале, прибилося ізнов”, “Хвала тобі, світанку!”. У поезії “Лети!” автор, почувши про польоти юної доні, у якій “очі блакиттю ячать”, а в зіницях – “молодої душі благодать”, уві сні пригадає своє далеке дитинство, коли йому літалося “в дивнім літеплі височини”, а водночас лірик декламує історіософську завершеність світу. Автор демонструє зв’язок різних поколінь у контексті цілісності української родини, гармонія в якій досягається через уважне ставлення як до свого нинішнього, так і до прийдешнього – доброго майбутнього (“Лети!”): *“В серце впала холодна жоржжина. / Очі доні- глибинь висоти. / Я тебе, синьооку пташину, / Піднімаю в долоні – Лети!”* [8, с. 203].

Варто зазначити, що 1970-ті роки. – це й період становлення В. Бойченка як професійного письменника для дітей. Тоді його активно друкують і на сторінках українських дитячих часописів. Його дебют як письменника відбувся 1972 р., коли на сторінках журналу “Дніпро” з’явилися переклади В. Бойченка “з англійської народної дитячої поезії”, з-поміж яких – вірші “Сімейка”, “М’ячик”, “Мило”, “Король ліліпутів”, “Рукавичка” [9, с. 124–125].

За декілька років були надруковані зразки англійського фольклору (“Дивак”, “Прогулянка”) [10, с. 11]. Фактично, хист В. Бойченка як перекладача позначився на певній спрямованості його творчості для дітей: у 1973 р. побачила світ дебютна дитяча книжка “У мене курочка була” [11], що мала неабиякий резонанс. І справді, тоді переклад старокельтських дитячих творів був екзотикою, не меншою за сучасні твори Дж. Толкіна чи Дж. Роулінг.

Збірка містить поетичні переклади з англійських народних дитячих пісеньок різних дитячих авторів. Серед таких творів, що набули неабиякої популярності – “Кіт – розбійник”, “Три кішечки-сестриці”, “Зайчатко з Ведмедем”, “У гостях”, “Кошеня”, “Сімейка”, “Чудеса”, в яких представлені традиційні для поетичної творчості народів світу зооморфічні образи та засоби їхнього творення. Важливу роль у повнішому сприйнятті збірки В. Бойченка становлять вірші, де провідними виступають характерні для англійської культури та народного епосу образи короля, ліліпутів (“Король ліліпутів”, “Робін-Бобін”), а також ті, де розповідається про неймовірні пригоди юних англійських хлопчиків та дівчаток (“Джекова свинка”, “Розмова”, “Томмі і Бетсі”) та ін. Книжка перекладів з англійських дитячих пісеньок характеризується тематичним розмаїттям, наявністю оригінальних зразків поетичного мовлення, різнобарв’ям сти-

лістичних прийомів, а цікаві зразки дитячої пареміографії українською мовою, зокрема, лічилки та скоромовки, складають жанрове розмаїття дебютної книжки В. Бойченка для дітей.

Очевидно, саме ця поетична книга, видана стотисячним накладом, стала значним поштовхом для подальших художніх пошуків автора у царині дитячої літератури. Окрім наступних численних публікацій на сторінках раніше популярних серед молодших читачів журналів “Барвінок”, “Соняшник”, “Піонерія” та ін., В. Бойченко підготував до друку і видав декілька популярних поетичних книг. Серед них вірші-небилиці “Зроду ще такого я не бачив!” (1975) [12], книжечка, яка містить і переклади з англійського фольклору (“Кіт нявчить у глечик”, “Пустун”, “Баран”, “Якби...”, і дитячі твори Люїса Керрола (“Трулюлю і Труляля”), Едварда Ліра (“Дід і чайник”), Емілія Ріу (“Фарби”), Елізабет Флемінг (“Хто в хатині живе?”), Джеймса Рівса (“Казочка про поросят”), Джона Беннетта (“Кмітливий рибалка”), Алана Олександра Мілна (“Дідунь Джо”). Більшість із перелічених письменників були вельми популярними тоді не тільки в національній, а й у всій багатонаціональній дитячій літературі, тому В. Бойченко, разом з невеликою кількістю інших перекладачів познайомив українського читача зі спадщиною літераторів у всій повноті жанрового розмаїття їхньої творчості. Говорити про майстерність автора як самобутнього перекладача варто ще й тому, що тоді ж на книжкових полицях знаходилася чимала кількість книг, які вирізнялися низьким рівнем перекладу. На цій гострій проблемі зупинявся О. Бердник, який вказував на неадекватність перекладу окремих книжок рідною мовою [13, с. 87–96].

У контексті дослідження багатопланової творчості В. Бойченка важко оминати сторінки його художньої біографії – захоплення професійним перекладом окремих ліричних та епічних творів зарубіжних письменників. Зокрема, він одним із перших в українській перекладній літературі запропонував читачеві лірику американського поета, Нобелівського лауреата Р. Проста, а також був першим, хто переклав українською повість В. Джемма “Димок” (1980) [14], і, до того, авантюрний роман Р. Л. Стівенсона “Корабельна катастрофа” (1984). Ці художні твори, окраса англійської та англомовної літератури, складають інтерес для повнішого розуміння новітньої української перекладної літератури для дітей. Крім іншого, ці тексти немовби продовжують творчу діяльність В. Бойченка на шляху до художньої концептуалізації світу, його деталізації відповідного до манери самовпізнання, властивого філософії Г. Сковороди. Місце спадщини останнього видається доволі значимим не тільки в біографії письменника, – усіх представників “тихої лірики” у літературі. Отже, український духовний світ чи не найгостріше представлений кризь первинне англійське світотворення, тому слова одного з персонажів, який промовляє до Вілла Лоу, звучать символічно з огляду на творчу манеру літератора: «нехай зі сторінок цієї книжки зашелестить тобі опале листя Ба-Бро, звуки Лавеню й вулиці Расіна – всі спомини про наше спільне минуле. І якщо тобі й не сподобається ця історія, тобі, я певен, приємно буде вдихнути повітря нашої юності» [15, с. 354].

Справжнім здобутком В. Бойченка як дитячого письменника став вихід книги поезій “Який широкий світ!” (1989). Ліричний герой автора постає працьовитим хлопцем, коли майструє шпаківню (“Шпаківня”), захопленим дідусевою працею, а згодом – і своєю заради спільного родинного успіху в контексті збереження духовного зв’язку між поколіннями (“Золоті руки”). Хлопча захоплюється всім, що викликає у нього подив: рослинами, комахами, тваринами (“Огірочок”, “Огірочку, треба спати”, “Огірочку, на зарядку!”). в. Бойченко, пояснюючи юному читачеві безперервний зв’язок поколінь, дошукується аналогій і в природі. Так, зокрема, у поезії “Ластівки” вказано на важливість збереження духовного коріння роду, в чому прочитується, зокрема, біблійна легенда про блудного сина: “Ластівки летять у небо

сине, / Крильцями торкаються узвиш, / І трава за ластівками лине, / Й ти за ластівками вже летиш! [16, с. 8]. Подібні мотиви – і в інших поезіях, де автор наголошує на циклічності всього суцього, того, що має причетність до вічних категорій буття окремого народу (“Білі лебеди”).

В. Бойченко звертається і до мотивів неповторності природи, яка для нього залишається непояснимим універсамом, а доторкнутися до її вічних законів – це означає наблизитися до віковичних відповідей. У такому розумінні автор використовує широку палітру художніх засобів, які вражають своєю несподіваністю та оригінальністю, наближаючись найбільше до кращих зразків сучасної української дитячої літератури (“Калюжі”, “Насінинка”, “Перший сніг”), а також образів: степу, дороги, неба, городу, матері, котика, собаки та ін. Цікавими є спостереження довкола концепту соняшника, який стає містким художнім втілювачем українського світу, багатим та щедрим на ширість та добро: “Вийшла осінь із діброви – / Сонях похилився”, “Хлопчакам-горобенятам/ Роздає насіння” [17, с. 20].

Широко застосовуючи характерні для степового краю концепти, В. Бойченко використовує образи на позначення міста корабелів – Миколаєва, а саме портових кранів, кораблів, лиману, моряка, морського вітру тощо. Подібна тенденція наближає уявлення читача про духовний досвід попередніх поколінь, на плечах яких будувалася велич та окраса нинішньої Південної України. І тут є гармонійно застосованим засіб історіософської циклізації світу, де провідним стає мотив повернення не тільки кораблів у рідну гавань, але й людини до самої себе: “Тож вертають кораблі / Всі до рідної землі / Сил набратися нових / Для важких доріг морських” [18, с. 22].

Не зупиняючись на просвітницькій та науковій діяльності В. Бойченка, що може становити предмет окремих наукових досліджень, варто підкреслити, що автор й понині залишається одним з не багатьох у сучасній українській літературі, хто зміг захопити власною творчістю читачів різних вікових категорій та уподобань, підтверджуючи думку про справдешність оригінальної літератури. Втім, серед найпопулярніших концептів, що складають основу його творчості, написаної для дітей, а також тієї, що може бути корисною у дитячому колі, залишається “ансамбль кодів”: мати, дорога, земля, коріння, хата, родина та ін., які досить природно вплетені у загальну канву “тихої лірики”, залишаючись доволі комунікативно відкритою і, відповідно, достатньо популярною сферою духовного надбання сучасної української дитячої літератури.

1. Еко У. Роль читача. Дослідження із семіотики текстів / Пер. з англ.. Мар'яни Гірняк. Львів, 2004. 384 с.
2. Баранов В. Дитяча література: шляхи подолання кризи // Книжковий клуб плюс, 2006. № 7-8 (52).
3. Гуцало Є. На пленумі Правління Спілки письменників України // Література. Діти. Час: 36. літ.-критич. ст. про дит. літ. / [Редкол. М. К. Наєнко (голова) та ін.]. К.; 1976. Вип. 13. 1988 / Упоряд. В. Я. Неділька. 1988. – 175 с.: іл.
4. Слабошпицький М. Відчутно на дотик душі. Спроба екскурсії в естонську дитячу літературу // Література. Діти. Ча. 1987: 36. літ.- критич. ст. про дит. літ. / [Редкол. М. К. Наєнко (голова) та ін.]. К.; 1976. Вип. 12. 1987 / Упоряд. В. Я. Неділька. 1987. – 207 с.: іл.
5. Літературознавчий словник-довідник / За ред. Р. Т. Гром'яка, Ю. І. Коваліва, В. І. Теремка. К.; ВЦ “Академія”, 2006. 752 с. (Nota bene).
6. Кремень Т. Концептуалізація історіософського міфу у ліриці 1960-80-х рр.: Дис... канд. філол. наук. К.; 2005. 187 с.
7. Бойченко В. Правий берег. Лірика. К.; 1991ю 253 с.
8. Там же.
9. Бойченко В. З англійської народної дитячої поезії. К.; 1972. № 8. С. 124-125.
10. Бойченко В. З англійського фольклору. К.; 1974. № 6. С. 111.
11. У мене курочка була. Англійські народні дитячі пісеньки (пер. з англ.. В. Бойченка). К.; 1973. 16 с.
12. Зроду ще такого я не бачив! Вірші-небилиці (пер. з англ.. В. Бойченка). К.; 1975. 17 с.
13. Бердник О. Відслонити завісу часу! // Література. Діти. Час: 36. літ.-

критич. ст.. про дит. літ. / [Редкол. М. К. Наєнко (голова) та ін.]. К.; 1976. Вип. 13. 1988 / Упоряд. В. Я. Неділька. 1988. – 175 с.: іл. 14. Джемс В. Димок. Повість (пер. з англ.. В. Бойченка). К.; 1980. 173 с. 15. Стівенсон Р.-Л. Корабельна катастрофа (пер. з англ.. В. Бойченка). Одеса, Маяк. 1988. 254 с. 16. Бойченко В. Який широкий світ! Одеса, Маяк. 1989. 40 с. 17. Там же. 18. Там же.

**CONCEPT ORIGINALITY OF THE MODERN
UKRAINIAN CHILDREN'S LITERATURE
(AS BASED ON THE WORKS OF VALERIY BOICHENKO)**

Taras Kremin'

V. Sukhomlynskyi State University of Mykolayiv

The article analyzes the literary work of Valeriy Boichenko, one of the most original and distinctive Ukrainian writers, who participated in the creation of lyrical poems, stories for children, translations of lyrical and epical works.

Key words: Valeriy Boichenko; Ukrainian children's literature; the concept of the childhood; communicativeness.